

ARTS ESCÈNIQUES

1. Presentació

La finalitat de l'assignatura Arts Escèniques és permetre a l'alumnat assolir les competències necessàries per transmetre les seues representacions de la realitat i la seua visió del món, mitjançant llenguatges artístics simbòlics en situacions diverses de creació, interpretació i valoració.

Les competències específiques d'aquesta matèria i tot el treball a l'aula per assolir-les que se'n deriva han de contribuir amb la resta de les arts a l'educació integral de la percepció i la imaginació, del cultiu del sentit estètic i artístic, sobre els quals s'assenta la naturalesa individual i social de les persones, sense oblidar que els llenguatges artístics formen part de la història de les societats, reflecteixen els seus valors estètics i culturals i en són un dels trets fonamentals.

La pràctica de les Arts Escèniques pretén influir positivament en el desenvolupament integral i la formació de les persones en invocar diferents formes d'intel·ligència i permetre confrontar, comprendre i interpretar la realitat per traslladar-la al llenguatge simbòlic.

Com a vehicle pel desenvolupament de la personalitat a través de l'expressió pròpia i col·lectiva, les Arts Escèniques són un bon marc per millorar els processos d'aprenentatge, potenciar la creativitat i la sensibilitat, però també les funcions cognitives, la presa de consciència del grup i el compromís que comporta la pertinença i els valors ciutadans.

L'abast d'aquesta matèria anomenada Arts Escèniques com a terme inclusiu, comprén sabers de diferents llenguatges artístics tals com el drama i el teatre, la dansa i les arts d'acció o performatives. Per tant, caldrà conèixer i utilitzar els elements propis del llenguatge distintiu de cada art per representar idees, vivències i sentiments. Tot i que cadascuna de les disciplines permet un ample desplegament de continguts teòrics, les competències específiques proposades aboquen a treballar, sobretot, l'experimentació en la pràctica d'uns llenguatges universals que connecten les persones amb elles mateixes i amb el seu entorn, aprofitant la intuïció, la imaginació, el joc i l'analogia.

En el context de la matèria hi ha la formació humanística, artística i cultural. Però en aquest cas no s'adquirirà d'una manera passiva i unidireccional. El plantejament de l'assignatura proposa que l'alumnat esdevinga alhora artista creador, intèrpret, espectador i consumidor crític, i siga la pràctica activa la manera d'adquirir uns hàbits per poder apreciar les diferents obres artístiques dins el context en què s'han creat i bastir la seua formació personal.

Així, el drama o dramatització, més orientat al procés, a les formes lliures d'improvisació i joc simbòlic dels participants, i el teatre, orientat a un producte artístic de comunicació escènica entre actors i espectadors, proposen la creació i representació d'accions o narració d'històries amb personatges interpretats per l'alumnat utilitzant cos, gestos i veu, a partir de diferents estímuls creatius, com poden ser textos procedents de la literatura dramàtica i general o de creació pròpia.

El processos de la dramatització i el teatre permeten abordar qüestions personals, socials i universals eixides del món real, de l'imaginari o de la recepció de produccions artístiques i mediàtiques de l'entorn cultural immediat, adaptades a l'edat i interessos dels i les joves, d'una manera concreta, sensible, expressiva i simbòlica i faciliten l'accés al patrimoni cultural proper i d'arreu del món.

L'art escènica de la dansa utilitza i organitza el cos humà en moviment com a matèria primera, instrument i mitjà per expressar, crear i comunicar d'una forma individual o grupal, a través de la interacció entre l'espai, el temps i l'energia. Estretament vinculada a la música, al ritme, la dansa amb funcions i formes diverses al llarg dels segles ha superat la mera autoexpressió per estructurar-se i posar-se en escena i crear

significat mitjançant la coreografia. Amb el treball psicomotriu que implica la dansa, l'alumnat es troba en situacions que els permeten explorar la interrelació entre el seu cos, en canvi constant, les seues emocions i el pensament i aprendre a controlar gestos, moviments per millorar l'expressió i la comunicació.

La dansa, el teatre i les arts d'acció o performatives tenen el seu propi llenguatge, regles i convencions, habilitats, conceptes, principis i eines particulars, però totes elles posades en relació constitueixen un mitjà ideal d'autodescobriment i d'expressió per als i les joves adolescents, que tenen una necessitat creixent d'afirmar la seua identitat i els seus valors. Els ajuden a definir-se d'una manera creativa en relació a qüestions personals, socials i universals, a explorar la realitat a través dels seus sentits i els ofereix l'oportunitat d'expressar les seues emocions, idees, aspiracions, somnis.

Pel que fa al desenvolupament cognitiu, l'alumnat d'Arts Escèniques duu a terme tot un conjunt d'operacions mentals com l'observació, la memorització, la comprensió i l'anàlisi o la síntesi, necessàries per aplicar les seues competències, tant a textos dramàtics com a situacions de la vida quotidiana, l'expressió del cos i el moviment. També requereix que els estudiants exercisquen un pensament creatiu i un judici crític. A més les oportunitats per interactuar amb els seus companys i les seues companyes a través de la confrontació d'idees, l'assistència mútua, la negociació o el debat, contribueix a definir-se com a éssers socials.

Formar persones competents a l'entorn cultural que els ha tocat viure demana la formació del sentit estètic, és a dir, desenvolupar el gust per les manifestacions artístiques.

Així, aquesta matèria ha d'emmarcar-se en els contextos social, cultural i educatiu que oferisquen oportunitats per practicar les arts escèniques, des del punt de vista de la creació i l'expressió, però també per focalitzar la mirada en l'assistència i el visionat d'espectacles, adquirir un coneixement d'un repertori bàsic de visualització de teatre, dansa i altres arts escèniques de diferents estils, èpoques i autors, per accedir així a una recepció lúdica, reflexiva i crítica, per conèixer el llenguatge de cada art en particular i per eliminar les barreres d'accés als productes culturals davant la discapacitat física, intel·lectual o el nivell social o econòmic.

En ser més conscients dels efectes de la pràctica artística en la seua vida, els i les estudiants desenvolupen una connexió directa amb l'art i la cultura, amplien els seus horitzons culturals mitjançant l'exposició a obres d'artistes de diferents èpoques i orígens, incloses les que pertanyen al patrimoni escènic valencià i a d'altres cultures.

La matèria Arts Escèniques contribueix d'una manera inequívoca al perfil competencial de l'alumnat en finalitzar l'educació secundària especialment pel que fa a l'assoliment de la competència en consciència i expressió culturals en tant que suposa valorar i respectar la manera com les idees pròpies i alienes i els seus significats són expressats i comunicats de manera creativa a les diferents societats. Les Arts Escèniques ajuden l'alumnat adolescent a comprendre la pròpia identitat en desenvolupament continu, el patrimoni en un context de diversitat cultural i la forma com l'art i altres manifestacions culturals són una manera de veure el món i de transformar-lo. La competència clau personal, social i aprendre a aprendre implica la capacitat de reflexionar sobre un mateix per autoconeixer-se, acceptar-se i promoure un creixement personal constant.

La contribució de les Arts Escèniques resulta rellevant pel que fa a la competència en comunicació lingüística i a la competència plurilingüe, pel que comporta en la interacció oral i escrita adequada en àmbits, contextos i amb propòsits comunicatius diversos. De fet, en el teatre, per exemple, la paraula, el llenguatge verbal succeeix junt al cos i el moviment, l'espai i el temps i forma part indestriable de moltes de les seues propostes. A més, les dimensions històriques i interculturals pròpies de les Arts Escèniques permeten conèixer, valorar i respectar la diversitat lingüística i cultural de la societat.

Igualment podem esmentar la competència clau ciutadana, que contribueix a que l'alumnat participe plenament en la vida social i cívica, l'adopció conscient dels valors propis d'una cultura democràtica fonamentada en el respecte als drets humans o la reflexió crítica sobre els grans problemes ètics del nostre

temps i el desenvolupament d'un estil de vida sostenible, temàtiques que la pràctica escènica permet treballar des de molts angles.

L'ús d'eines tecnològiques multimèdia i la creació de continguts digitals en les diferents parts dels processos de creació de projectes artístics escènics, tant en la planificació com en la realització i posterior difusió, contribueixen a l'assoliment de la competència digital.

Tot i que no hi ha cap matèria obligatòria als cursos anteriors de la secundària que permeta plantejar la matèria en termes estrictes d'una continuïtat en progressió, cal dir que es parteix de competències específiques, criteris i sabers d'altres matèries com ara Música, Llengua i Literatura, Educació Física i Educació Plàstica, Visual i Audiovisual que es vinculen amb les Arts Escèniques.

Les línies que ordena aquesta proposta curricular de la matèria es dirigeixen, per tant, a dotar l'alumnat d'unes competències específiques a través de sabers amb els llenguatges i procediments bàsics del món de les arts escèniques.

Les competències pròpies de la pràctica de les Arts Escèniques impliquen per a l'alumnat, crear, interpretar, valorar i apreciar obres del patrimoni cultural de l'entorn més pròxim al més global i també les produccions pròpies i dels seus companys i les seues companyes.

En primer lloc es presenten les cinc competències específiques de la matèria d'Arts Escèniques que defineixen els aprenentatges que l'alumnat ha d'adquirir. Aquestes cinc competències estan relacionades amb cadascun dels blocs de sabers, que seleccionen alhora els continguts bàsics sense els quals no seria possible el seu assoliment.

Aquestes competències es desenvolupen de manera interactiva i enriquidora mútuament. La presentació no implica cap jerarquia ni ordenació cronològica i el lloc que es concedirà al desenvolupament de cada competència dependrà de la naturalesa particular de cada situació d'aprenentatge. Per exemple, la creació i representació d'obres dramàtiques o coreografies, requereix un temps suficient per les exigències d'adquisició del llenguatge, el domini de les tècniques, convencions i pràctiques de la dramàturgia o l'expressió del cos, així com l'adquisició de psicomotricitats complexes.

L'apartat següent, els sabers bàsics, són el grup de coneixements necessaris per a assolir el conjunt de les competències de la matèria. S'ha estructurat l'àrea en tres blocs interrelacionats, que han de ser treballats de forma integrada amb els subblocs corresponents. El primer, Percepció i anàlisi, té un primer subbloc de Percepció que busca aprofundir en els contextos històrics i culturals del repertori escènic, així com en els de la recepció escènica. Un segon subbloc d'Anàlisi aborda el conjunt d'elements que configuren l'art dramàtic i la dansa a més d'un grup d'elements comuns a totes les disciplines escèniques.

El segon bloc, Creació, presenta sabers relacionats a la creació i la posada en escena i la difusió de les produccions artístiques. Del tercer bloc són els sabers en el seu vessant més vivencial mitjançant la interpretació i l'expressió corporal i vocal.

En les situacions d'aprenentatge, es presenten un conjunt de principis que orienten com organitzar activitats articulades perquè l'alumnat pugui aconseguir certs fins o propòsits educatius en la matèria.

Finalment, l'apartat referent als criteris d'avaluació estableix el grau d'aprenentatge que s'espera haja aconseguit l'alumnat en les diferents competències específiques. Cada competència comporta associats diferents criteris d'avaluació.

2. Competències específiques de la matèria d'Arts Escèniques

2.1. Competència específica 1

Apreciar i argumentar l'aportació de les manifestacions escèniques al patrimoni cultural, participant-hi activament en la recepció a través de diferents canals, valorant la diversitat de tradicions, gèneres i estils estètics.

2.1.1. Descripció de la competència

Apreciar una obra dramàtica o una dansa implica examinar-la des d'un punt de vista sensible, crític i estètic, i intentar entendre-la explorant-ne els diversos significats.

El contacte amb peces escèniques d'un repertori divers, inclòs el patrimoni valencià i d'altres cultures, però també les creacions dels companys i les companyes, permet a l'estudiantat desenvolupar la consciència artística i la sensibilitat cap a les qualitats expressives, simbòliques, tècniques i estètiques d'una obra dramàtica, una peça de dansa o una acció performativa. També els permet cultivar el coneixement i gaudir de les propostes artístiques en els espais culturals.

Aquest coneixement haurà de basar-se en una tria representativa de manifestacions escèniques atenent el valor dels seus continguts, significats artístics i ètics. Una selecció respectuosa amb la diversitat de tradicions culturals, prestant especial atenció a la contemporaneïtat.

La participació activa en la recepció i promoció de les arts escèniques a través de tots els canals i contextos possibles (assistència a representacions en viu, visites a teatres i trobades amb artistes, lectura de textos, mitjans audiovisuals, xarxes socials) serà una de les claus per aconseguir l'alfabetització pròpia de cada llenguatge artístic.

Apreciar i argumentar mitjançant una recepció activa implica rebre la proposta artística prenent com a punt de partida la pròpia experiència, sensibilitat estètica i els coneixements artístics que s'estan adquirint.

Argumentar durant tot el procés d'apreciació suposa per a l'estudiantat mostrar respecte pel treball, però també per les diferents visions, en comparar la seua percepció amb la dels i les altres, perfeccionant el seu judici. Es demana a l'alumnat que participe en un procés en el qual ha de formular arguments constructius per expressar i justificar la seua opinió.

La implicació de l'alumnat en la recepció com a públic els permetrà entrar en contacte amb els elements que influeixen en la percepció dels espectadors: la posada en escena, l'escenografia i l'organització de la relació escenari-públic. A través de gèneres i estils estètics diversos, la matèria de treball del teatre, la dansa, les arts d'acció o performatives, són les persones, les seues idees, les emocions, els sentiments, els seus conflictes. Per tant, apreciar les arts escèniques és un vehicle per a la comprensió de les relacions humanes en tota la seua complexitat.

2.2. Competència específica 2

Analitzar propostes escèniques des d'un punt de vista estètic, amb actitud crítica, explorant-ne components, l'escriptura, la finalitat comunicativa i les relacions amb l'entorn sociocultural.

2.2.1. Descripció de la competència

Apropar-se a una obra o peça escènica demana submergir-se i centrar-se en les seues reaccions emocionals i estètiques, però també analitzar-la, tenint en compte el seu context sociocultural, incloent-hi els aspectes històrics.

A l'hora d'analitzar una producció artística escènica, obra, peça o fragment, fent referència a una experiència cultural adequada a l'edat, l'alumnat examina tots o alguns dels continguts que han observat, tenint en compte criteris de valoració determinats pels seus companys o proposats pel professorat.

Analitzar implica un treball d'apreciació individual i personal però també s'enfoca demanant a l'estudiantat que valore una proposta escènica comparant les seues observacions i compartint la seua percepció amb la dels i les altres.

En el procés d'anàlisi, aprendre a identificar els elements i característiques dels llenguatges escènics observats, l'estructura dramàtica o coreogràfica, indagar la funció comunicativa i establir connexions entre els elements significatius i els efectes produïts, o les comparacions amb altres obres, en relació a un determinat context sociocultural i històric, contribueix a refinar les opinions formades.

Les característiques bàsiques d'aquesta competència d'analitzar formen part d'un moviment dinàmic al llarg del curs, i poden ocórrer en el mateix punt o en diferents moments de l'experiència d'apreciació i valoració.

Conseqüència del treball per assolir aquesta competència és la cerca d'informació addicional i la necessitat de compartir l'anàlisi a través de la comunicació oral, escrita i multimodal, amb fluïdesa, coherència, correcció i adequació en la qual l'alumnat posa en pràctica les seues competències lingüístiques mentre integra el vocabulari específic de la matèria.

2.3. Competència específica 3

Planificar i crear produccions escèniques individuals i col·lectives mitjançant l'ús d'elements, tècniques i processos dels diferents llenguatges artístics a partir d'estímul diversos, donant expressió concreta a idees, sentiments o emocions, valorant tan el procés com el resultat final.

2.3.1. Descripció de la competència

Per a l'estudiantat d'Arts Escèniques crear una producció escènica consisteix a participar en una dinàmica creativa en la qual mobilitzen simultàniament la imaginació i el pensament divergent i convergent, donant expressió concreta i deliberada a idees, sensacions, sentiments o emocions, i posant-les en acció a través de la invenció o recreació de personatges i el cos en moviment.

També implica mobilitzar els recursos personals i culturals per descobrir el potencial de la creació i l'acció.

La competència demana familiaritzar-se amb els principis subjacents a la creació dramàtica o coreogràfica i aprendre a utilitzar i planificar els elements del llenguatge del teatre, de la dansa, i altres enfocaments artístics contemporanis, les seues tècniques, eines i processos tant comuns com diversos per posar-los al servei de creacions autèntiques, expressives i originals, entès en el sentit de demostrar un esforç d'implicació personal per part de l'alumnat per anar més enllà dels tòpics i estereotips.

En funció del missatge que volen comunicar i inspirats tant per la seua realitat com per la imaginació, han de practicar durant el procés de creació, que inclou planificació, una presa de decisions estètiques que reflectisquen la seua personalitat, experiències, referents culturals, valors, aspiracions artístiques i visió del món.

El procés creatiu requerirà aprendre a utilitzar diversos recursos materials, visuals, textuais, gestuals, sonors, així com elements cinètics, cos, temps, espai i energia, per a experimentar amb el seu potencial simbòlic.

Crear implica estar obert als estímuls per a la creació i aplicar idees, imatges, emocions, sensacions o sentiments evocats per l'estímul.

Els estímuls de creació diversos posats a disposició de l'alumnat es basen en temes adequats a l'edat, i tenen en compte les seues aspiracions artístiques i l'experiència prèvia. Poden implicar un context sociocultural concret, inclosos els seus aspectes històrics, i permetre establir vincles amb les àmplies àrees d'aprenentatge.

La competència crear produccions escèniques pot implicar la realització de diverses tasques complexes: improvisar, compondre, adaptar per, més endavant, si escau, posar en escena i produir una espectacle.

Aquesta competència, a més, obre expectatives i planteja la utilització de noves i diferents tecnologies i suports aplicats a la creativitat artística, com el disseny, l'audiovisual, l'animació, la fotografia o la imatge digital i es vincula necessàriament a les altres disciplines artísticopressives com ara la literatura, la música, les arts plàstiques, visuals i audiovisuals o l'educació física.

Quan l'estudiantat cree i planifique una peça escènica es demana un compromís a seguir les convencions establertes i a mantenir-se atents els uns als altres, des de la igualtat i respecte a la diversitat, interaccionant i cooperant, ajustant les accions en conseqüència pel benefici d'un producte final col·lectiu.

Resulta fonamental en desenvolupar la competència de creació participar de manera desinhibida en dinàmiques de grup creatives mostrant un comportament responsable i tolerant, així com explicar i compartir les eleccions i decisions preses durant el procés.

Descriure i comentar la seua experiència de creació i planificació i identificar el que n'han après, així com les estratègies i mètodes que han utilitzat per transferir l'aprenentatge a diferents contextos suposen posar en valor el procés front al resultat final.

2.4. Competència específica 4

Interpretar obres o peces escèniques de creació pròpia o aliena mitjançant els instruments expressius i comunicatius del cos, la veu, el moviment, el temps i l'espai, fent-hi ús de la memòria sensorial i afectiva personal i del grup.

2.4.1. Descripció de la competència

Interpretar obres o peces escèniques implica recrear en un espai escènic un món fictici amb la intenció de comunicar-lo als altres.

Els intèrprets i les intèrprets són el vehicle necessari per l'expressió escènica. En el cas del teatre, només a través de la interpretació prenen forma paraules, personatges i històries. En el cas de la dansa i altres arts performatives, per la seua naturalesa més abstracta i efímera només es revela el seu significat a través de l'intèrpret. I és a través de la interpretació, quan l'ús del cos, la veu, el moviment, el temps i l'espai esdevenen instruments expressius i comunicatius, amb els quals l'alumnat pot explorar els possibles significats d'una obra o peça escènica d'una manera més íntima i personal.

En practicar la interpretació com a actors i actores o ballarins i ballarines l'estudiantat adopta una manera de ser i de pensar que no és necessàriament pròpia. Per aconseguir-ho, han d'estar oberts a la diversitat de les persones, entendre bé les motivacions que donen lloc a diferents comportaments humans i fer-los seus. Mitjançant la memòria sensorial i afectiva, recerquen en ells mateixos sensacions, emocions i sentiments inspirats pel seu personatge en una obra dramàtica o les seues habilitats físiques per traduir i comunicar sensacions, idees i sentiments a través d'una coreografia.

A través de l'expressió es busca que l'alumnat utilitze les habilitats, coneixements, o tècniques pròpies de cada disciplina per donar forma a obres dramàtiques, danses contemporànies o creacions d'un repertori de diferents períodes històrics i cultures, formes estètiques i simbòliques, del patrimoni artístic mundial. Però

també poden partir de textos dramàtics escrits per companys o companyes, o ser fragments d'obres de teatre o muntatges de peces existents, adaptacions d'altres tipus de textos o basar-se en treballs d'improvisació a l'aula.

Una de les característiques importants d'aquesta competència rau en l'assimilació del contingut dramàtic d'una obra, el caràcter expressiu i el llenguatge dramàtic específic o la incursió en el món del coreògraf que permet explorar diferents maneres d'expressar-se, explicar una història o representar la realitat, així com les actituds i estratègies per transmetre el seu significat.

Interpretar requereix l'ús adequat dels instruments expressius i comunicatius, és a dir, un treball d'organització estructural del cos i de la veu, reconèixer les característiques anatòmiques relacionades amb l'art dramàtic i la dansa, mostrant una correcta alineació de l'esquema corporal, així com desenvolupar actituds corporals saludables en l'àmbit de la interpretació i el moviment.

Però interpretar consisteix també en adaptar aquests elements a la intenció del creador o creadora i a la representació posant en pràctica les convencions establertes, ajustant el seu rendiment als altres en un treball d'escolta activa, col·laboració i respecte.

La competència específica interpretar obres o peces escèniques contribueix al perfil del final d'etapa en ajudar a consolidar una maduresa personal i social amb el respecte, la responsabilitat, l'autonomia i la cooperació com a valors i a refermar els hàbits d'activitat corporal per afavorir el benestar físic i mental.

2.5. Competència específica 5

Posar en escena projectes artístics d'un repertori divers, cooperant en l'organització dels elements artístics i fases de producció, assumint amb responsabilitat els diferents rols.

2.5.1. Descripció de la competència

Aquesta competència específica complementa la de creació i interpretació quant a la consecució d'un producte final en forma d'espectacle, presentació o representació que culmina un projecte artístic de caràcter escènic. Front a l'enfocament processual de les anteriors competències, aquesta pretén posar en valor la consecució d'un producte cultural amb la millor qualitat possible.

La posada en escena permet a l'estudiantat experimentar el repte de posar en pràctica de manera conjunta tota l'experiència escènica treballada en assolir les altres competències, ja que tenen l'oportunitat de jugar de manera col·lectiva tots els elements artístics seleccionats prèviament de creació, dramatúrgia o coreografia, amb la interpretació, al servei de l'expressió final de les idees, la visió pròpia del món, valors o interessos.

Posar en escena implica seleccionar elements dramàtics, expressius i plàstics específics de les arts escèniques i de les altres arts, integrant-los amb creativitat i de forma col·laborativa, per dissenyar un projecte que responga a una finalitat determinada.

Plantejar posar en escena projectes artístics d'un repertori divers significa explorar manifestacions escèniques de cultures i períodes històrics diversos per conèixer el concepte i característiques d'un espectacle i les seues tipologies bàsiques.

També permet abordar l'organització de les diferents fases d'una producció, la seqüenciació de l'escenificació, les àrees de treball, tècnica, estètica, creativa i de producció, el repartiment de tasques i l'assumpció de rols per al disseny d'un muntatge escènic. Entre aquestes, aproximar-se a les funcions de la direcció escènica.

La posada en escena a més invoca la relació amb altres matèries artístiques i a entendre els vincles entre els seus respectius llenguatges simbòlics. L'escenificació obre la possibilitat de plantejar i dissenyar l'espai escènic en les seues vessants visual i sonora i la interacció amb elements tecnològics multimèdia.

El coneixement derivat dels diferents elements que intervenen en una producció escènica a partir de la creació com són la interpretació i la direcció, però també l'escenografia, el vestuari, el disseny sonor o la il·luminació, ajudarà l'alumnat en el coneixement de possibles camins acadèmics i professionals en un futur posterior a l'etapa educativa de secundària.

Finalment, als punts de vista principals de la posada en escena: dramatúrgia o coreografia, interpretació, direcció i producció escènica cal afegir la recepció del públic. Culminar la posada en escena amb la representació davant del públic, permet compartir les seues experiències d'actuació amb altres, establir vincles amb els seus aprenentatges anteriors i de confrontar les seues opcions artístiques amb les persones del grup.

La competència posar en escena projectes artístics contribueix al perfil del final d'etapa en ajudar l'alumnat a adaptar i organitzar els seus coneixements, destreses i actituds per respondre amb creativitat i eficàcia a un exercici de producció cultural o artística, valorant el producte final.

3. Connexions de les competències específiques entre si, amb les competències d'altres matèries.

3.1. Relacions o connexions amb les altres CE de la matèria

En aquest apartat presentem les connexions més significatives entre les competències específiques (CE) de la matèria d'Arts Escèniques.

El procés d'ensenyament i aprenentatge d'aquesta matèria exigeix el desenvolupament i la integració de les diferents competències específiques de manera simultània.

De fet la CE1 està vinculada estretament amb la CE2, ja que els processos d'apreciar i analitzar estan íntimament relacionades en tant que l'apreciació d'obres i peces escèniques i el seu anàlisi impliquen coneixements simultanis.

La CE3 està directament connectada amb la CE4 en tant que la creació i la interpretació en un procés d'experimentació són simultànies o consecutives.

La CE5 suposa la culminació de les altres.

3.2. Relacions o connexions amb les CE d'altres matèries de l'etapa

La matèria d'Arts Escèniques de 4t d'ESO permet establir connexions diferents amb altres matèries de l'etapa. Tenint en compte les competències específiques, els sabers i els criteris d'avaluació, s'enumeren i es relacionen les connexions més rellevants.

Les matèries lingüístiques, especialment en la vessant creativa del llenguatge, les diferents literatures en tant que són un vehicle necessari de comunicació, estímul per a la creació i comparteixen estructures narratives amb el teatre. Amb les llengües es generen espais de producció creativa contemporània, mitjançant la improvisació i experimentació a partir de la paraula unida al gest, des d'un enfocament que aborda amb obertura el terreny del que és efímer i imprevisible però també la relació amb el repertori de la literatura dramàtica.

La metodologia en l'elaboració del projectes, comuna a tantes àrees.

La matèria de Tecnologia i Digitalització comparteix l'ús de recursos digitals per al registre, l'edició i la difusió de productes parcials o finals d'Arts Escèniques.

Quant a la relació amb la matèria d'Expressió Artística de 4t d'ESO cal destacar la producció i la utilització de dissenys que poden servir tant de suport escènic visual o punt de partida creatiu per a l'experimentació en teatre, la dansa o altres arts d'acció.

Suposa una oportunitat per establir connexions i treballar conjuntament amb la matèria de Música, ja que es comparteix sabers destacats en relació sobretot a la dansa, però també amb l'utilització de la música

com a estímul per a peces teatrals o creació d'espais sonors. A més, hi ha una clara intenció expressiva en la producció de propostes artístiques interdisciplinàries basades en l'ús de llenguatges plàstics, gràfics, musicals, escènics i audiovisuals. Finalment, prenen importància els sabers relacionats referits a les avantguardes artístiques del segle XX i XXI i tot l'art contemporani.

Pel que fa als continguts, totes les àrees curriculars poden tenir cabuda en tant que font d'informació i estímuls per a la creació.

Per descomptat la connexió amb la matèria d'Educació Física és evident en tant que comparteix competències i sabers amb la part artísticoadressiva de la matèria, amb l'expressió corporal com a pilar dels processos de creació interdisciplinària.

Finalment, no podem oblidar l'oportunitat que es planteja en relació amb la producció de projectes escenogràfics interdisciplinaris que amb matèries optatives de cursos anteriors com Laboratori d'Arts Escèniques de 1r d'ESO, Creativitat Musical de 3r d'ESO i Expressió Artística de 4t d'ESO.

3.3. Relacions o connexions amb les competències clau

Connexions de les competències específiques de la matèria amb les competències clau del perfil d'eixida de l'alumnat al final de l'educació bàsica.

	CCL	CP	CMCT	CD	CPSAA	CC	CE	CCEC
CE1	X				X	X		X
CE2	X	X		X	X	X		X
CE3	X				X		X	X
CE4	X	X			X			X
CE5					X			X

Competències clau del perfil d'eixida de l'alumnat al final de l'ensenyament bàsic.

- CCL. Competència en comunicació lingüística.
- CP. Competència plurilingüe.
- CMCT. Competència matemàtica i competència en ciència i tecnologia.
- CD. Competència digital.
- CPSAA. Competència personal, social i aprendre a aprendre.
- CC. Competència ciutadana.
- CE. Competència emprenedora.
- CCEC. Competència en consciència i expressió culturals.

El quadre adjunt anterior mostra l'existència d'una relació especialment significativa i rellevant entre les cinc competències específiques d'aquesta matèria i algunes competències clau incloses en el perfil d'eixida de l'alumnat en finalitzar l'educació bàsica.

En tots els casos, aquesta relació opera a les dues direccions. D'una banda, l'adquisició i el desenvolupament de les competències específiques assenyalades contribueix a l'adquisició i el desenvolupament de les competències clau amb què apareixen estretament vinculades; d'altra banda, aquestes competències clau juguen un paper important en l'adquisició i el desenvolupament de les competències específiques assenyalades.

CE1: Aquesta competència específica d'apreciació contribueix a l'assoliment fonamental de la CCEC, en tant que suposa valorar de forma argumentada les manifestacions artístiques com a vehicle d'expressió lliure, comunicació creativa d'idees i font de coneixement, creació i comprensió de la pròpia identitat personal i cultural en totes les societats d'un món divers.

No és aliena, però, a altres competències clau com la CCL, necessària per argumentar, o una competència com la personal, social i aprendre a aprendre, que implica reflexionar sobre un mateix i el seu entorn per autoconèixer-se, acceptar-se i promoure un creixement personal constant, entre d'altres capacitats.

Atén la CC, pel que fa a la participació plena en la vida social i cívica, en l'adopció conscient dels valors propis d'una cultura democràtica fonamentada en el respecte als drets humans, com ara la llibertat d'expressió inherent a les manifestacions escèniques o la reflexió crítica sobre els grans problemes ètics i els desafiaments del nostre temps que s'hi poden donar.

Reptes com l'adquisició d'un compromís ciutadà en l'àmbit local i global davant les situacions de desigualtat o exclusió es podran assolir millor amb la valoració de la diversitat personal i cultural que proporciona el coneixement de les arts escèniques a través de la participació activa en la seua recepció i promoció.

CE2: Seran condicions necessàries refermar els hàbits de lectura, estudi i domini de les llengües d'aprenentatge de l'alumnat per participar en interaccions comunicatives amb actitud rigorosa, cooperativa i respectuosa o argumentar les opinions, capacitats pròpies de la competència clau en CCL i CP.

La CD es relaciona amb aquesta específica en tant que requereix capacitats per la cerca avançada i amb criteri d'informació en xarxes, així com la creació, integració i reelaboració de continguts digitals de manera individual o col·lectiva amb l'ús imprescindible de les eines tecnològiques.

Analitzar idees relatives a la dimensió social, històrica, cívica i moral a través de les arts escèniques i adoptar judicis propis i argumentats davant de problemes ètics i filosòfics fonamentals i d'actualitat remeten a la CC.

A més, a l'entorn de la CPSAA, aquesta específica requereix comparar, analitzar, avaluar i sintetitzar dades, informació i idees dels mitjans de comunicació amb esperit crític, per obtenir conclusions lògiques de manera autònoma i mostrar sensibilitat envers les emocions i les experiències dels altres.

Aquesta competència específica, però, contribueix especialment a l'assoliment fonamental de la CCEC, pel que suposa d'implicació de diverses maneres i en diversos contextos, en la comprensió, el desenvolupament i l'expressió de les idees pròpies i del sentit del paper que desenvolupem a la societat.

En definitiva, apreciar el fet cultural i artístic comporta disposar dels coneixements, procediments i actituds que permeten accedir a les diferents manifestacions, així com disposar de capacitats cognitives, perceptives i comunicatives, sensibilitat i sentit estètic per poder comprendre-les, valorar-les, emocionar-se i gaudir-ne. A tot això contribueix una competència específica d'anàlisi.

CE3: Aquesta competència específica contribueix a l'assoliment fonamental de la CCEC en tant que suposa seleccionar i integrar amb creativitat diversos mitjans, suports i tècniques per dissenyar i planificar projectes artístics.

Adaptant i organitzant els seus coneixements, destreses i actituds per respondre amb creativitat i eficàcia a la producció cultural o artística, utilitzant llenguatges, tècniques, eines i recursos diversos i valorant tant el procés com el producte final.

A més, el fet de dur a terme un procés de creació i prendre decisions, amb sentit crític i ètic, per, en conseqüència, aplicar coneixements tècnics específics i estratègies àgils de planificació i gestió de projectes,

reflexionant sobre el procés realitzat i el resultat obtingut com una oportunitat per aprendre, permet situar aquesta competència específica en relació a la CE.

La distribució en un grup de tasques, recursos i responsabilitats de manera equànime, segons els objectius inherents amb una bona planificació d'un projecte, en aquest cas escènic, formen part de les capacitats que requereixen la CPSAA.

Així com la creació, integració i reelaboració de continguts digitals de manera individual o col·lectiva, aplicant mesures de seguretat i respectant drets d'autoria per ampliar-ne els recursos i generar nou coneixement ho seran de la CD.

Independentment de que la CCL constitueix la base per al pensament propi i per a la construcció del coneixement a tots els àmbits del saber, està especialment vinculada a una competència específica de creació escènica, atesa l'especial relació del llenguatge dramàtic als usos de l'oralitat, l'escriptura de textos, la dimensió estètica del llenguatge i la cultura literària dramàtica i general que caldrà activar en la consecució d'aquesta competència específica.

CE4: La competència específica interpretar obres o peces escèniques contribueix a la consecució de la CCEC, ja que permet descobrir l'autoexpressió com a experiència vital, a través de la interacció corporal, de les diferents eines i llenguatges artístics, enfrontant-se a situacions que fomenten el coneixement i l'acceptació pròpia i dels altres, apreciament els valors de l'empatia i la col·laboració.

L'expressió oral i les interaccions comunicatives formen part de la CCL que en determinades manifestacions escèniques assumeixen un paper predominant. Així com la CP, ja que la diversitat lingüística és una característica de les manifestacions escèniques universals.

La CPSAA fa referència a mostrar sensibilitat envers les emocions i les experiències dels altres, sent conscient de la influència que exerceix el grup en les persones, per consolidar una personalitat empàtica i independent i desenvolupar la intel·ligència. La contribució d'una competència específica d'interpretació fomenta aquesta capacitat.

CE5: Respecte a la CCEC, en posar en escena, es posen en valor les diferents eines i llenguatges artístics per produir projectes artístics i culturals sostenibles exemple de nous reptes personals i professionals vinculats amb la diversitat cultural i artística.

La CPSAA fa referència a mostrar sensibilitat envers les emocions i les experiències dels altres, sent conscient de la influència que exerceix el grup en les persones, per consolidar una personalitat empàtica i independent i desenvolupar la intel·ligència. La contribució d'una competència específica on la col·laboració responsable i respectuosa és imprescindible fomenta aquesta capacitat.

4. Sabers bàsics

4.1. Introducció

Els sabers bàsics són el conjunt de coneixements, procediments i actituds que es treballaran en el procés ensenyament-aprenentatge que durà l'alumnat a assolir les competències enunciades.

L'enunciat poc específic dels sabers implica tant la seua concepció bàsica com la possibilitat de ser ampliat i adaptat pel professorat en el propi context escolar.

Aquests sabers bàsics es distribueixen en tres blocs que al seu torn es divideixen en subblocs (SB) i grups segons el cas.

Els sabers del primer bloc Percepció i anàlisi estan especialment vinculats a C1 i C2. El segon bloc, Creació i interpretació té un subbloc 2.1 més vinculat a la competència específica C3 i el subbloc 2.2 a la C4. Per últim el tercer bloc Posada en escena és vincula especialment a la competència específica C5.

Malgrat això, en general, els sabers proposats són transversals a totes les competències ja que no tenen una ordenació ni des del punt de vista de la temporització a l'hora de ser introduïts en el disseny de les diferents situacions d'aprenentatge ni des d'una consideració jeràrquica quant a grau d'importància.

4.2. Bloc 1. Percepció i anàlisi. CE1 i CE2

4.2.1. Subbloc 1.1 Percepció

- Origen, evolució, característiques i tipologies de les Arts Escèniques. Tendències contemporànies.
- Elements comuns i convencions: ritualitat, dramaticitat, teatralitat, performativitat.
- Literatura dramàtica i altres tipologies de textos.
- Patrimoni escènic valencià i universal.
- Elements en la recepció d'un espectacle escènic. Espais escènics i públic.
- Valors estètics i actituds ètiques de creador i receptor

4.2.2. Subbloc 1.2 Anàlisi

- Dramatúrgia: trama, personatges, detonant, acció, conflicte, espai, temps.
- L'instrument del cos. Tècnica d'expressió: gestos i moviments.
- Elements expressius i simbòlics: personatge, cos, gest, veu, text, caracterització. Acció dramàtica, dansada, o performativa: , temps, espai, energia, interrelació, expressió.
- Elements visuals i sonors: escenografia, il·luminació, ambient sonor, vestuari
- Música per a les arts escèniques.
- Elements d'altres llenguatges i pràctiques artístiques contemporànies.

4.3. Bloc 2. Creació i interpretació. CE3 i CE4

4.3.1. Subbloc 2.1 Creació

- Formes contemporànies de presentació escènica: estímuls creatius, tipologies bàsiques.
- Consciència de grup: sensibilitat i socialització. Escolta activa i respecte.
- Terminologia de les arts escèniques.
- Mètodes bàsics d'escriptura teatral. Esquema dramàtic: tema, personatge, conflicte, temps, trama.
- Composició i estructura coreogràfica. El cos com a matèria primera: gestos i moviments.
- Cultura musical per a la dansa.

4.3.2. Subbloc 2.1 Interpretació

- Entrenament corporal: consciència d'esquema corporal, mobilitat, tècnica del gest i el moviment, individual i grupal. Actituds saludables envers el cos i la veu.
- Elements i tècniques interpretatives actuals. Dramàtiques, cinestèsiques i performatives.

- Pautes d'atenció, percepció, escolta activa, concentració, consciència corporal i memòria. Solidaritat i respecte.
- Treball: textual, musical i audiovisual
- Veu expressiva: respiració, dicció, vocalització, articulació, prosòdia, projecció.
- Control de les emocions i sentiments en l'expressió.

4.4. Bloc 3. Posada en escena CE5

- Disseny d'un espectacle: equips, fases i àrees de treball.
- Dramatúrgia i coreografia. Direcció escènica. Assaigs: tipologia, finalitat, fases i organització.
- Espai visual i sonor: escenografia física i virtual, recursos plàstics, disseny d'il·luminació, vestuari, caracterització. Música, recursos sonors. Eines digitals multimèdia
- Plantejaments ètics i responsables. Implicació en els projectes col·lectius. Respecte al grup, la salut i la seguretat.
- Valoració de processos i resultats.
- L'experiència davant del públic.
- Interacció en xarxes socials.

5. Situacions d'aprenentatge per al conjunt de les competències de la matèria

Per tal que totes les dimensions de la pràctica de les Arts Escèniques es puguin implementar plenament en l'aula, és important parar atenció a l'entorn pedagògic en què es desenvolupa l'alumnat.

La matèria Arts Escèniques ha de permetre la construcció de coneixements integradors basats en un aprenentatge essencialment procedimental, sense obviar, però, la teoria i la conceptualització, i prestant especial atenció a les actituds i valors que aquests aprenentatges necessàriament comporten.

L'aula d'Arts Escèniques hauria de ser un lloc on es produeixen nombroses accions i intercanvis en un clima de confiança i respecte. Que proporcione a l'estudiantat un entorn de suport on se senten lliures d'assumir riscos, mostrar iniciativa i ser creatius i autònoms, entenent la creació des d'un enfocament i un procés que implica un diàleg permanent entre teoria i pràctica, acció i reflexió, experiència i enriquiment cultural.

Així caldria establir espais d'aprenentatge adaptats als requisits de creació, representació i valoració d'obres escèniques, i oferir un entorn ric en recursos documentals i artístics de qualitat. S'hauria de posar a disposició eines i suports tecnològics, llibres i material audiovisual sobre teatre, dansa i altres arts performatives per estimular la creativitat dels i les estudiants, proporcionar elements per a la reflexió i enriquir el seu coneixement del món artístic escènic.

Les situacions d'aprenentatge s'haurien d'ampliar, en la mesura de les possibilitats, fora de l'aula. La interacció entre l'interpret o la intèrpret i l'espectador o espectadora fa que cada actuació de teatre, dansa o arts performatives siguin un esdeveniment únic, independentment de l'abast, i els i les estudiants han de tenir l'oportunitat de viure esdeveniments escenificats.

Si es potencia a més amb visites a llocs culturals, trobades amb artistes i participació activa en la vida artística de l'escola i de la comunitat, l'estudiantat serà estimulat per desenvolupar les seues facultats crítiques i estètiques.

El professorat té un paper determinant per ajudar l'estudiantat a implicar-se a nivell personal en el procés de creació, interpretació o recepció i anàlisi, a fer-los conscients de la importància de ser receptius a les pròpies sensacions, impressions, emocions i sentiments, a integrar les seues experiències i desenvolupar les seues necessitats físiques, cognitives i socials particulars.

Els docents i les docents d'Arts Escèniques haurien de fer el paper de "mediador cultural", capaç de comunicar la passió per elles i establir vincles entre el passat i el present o entre les diferents formes de l'art, mantenir-se al dia de l'evolució del món escènic i compartir aquest coneixement amb l'alumnat i animar-los a interessar-se per les obres artístiques i els seus contextos històrics, i a abordar els estímuls per a la creació, la interpretació i la valoració amb una ment oberta.

Les situacions d'aprenentatge han de ser variades, que plantegen reptes adients i ajuden l'alumnat a desenvolupar, consolidar i dominar les seues capacitats.

Haurien d'atendre a la importància de la transferència dels aprenentatges, incloent activitats que permeten als alumnes contextualitzar els seus coneixements i habilitats. D'aquesta manera, l'alumnat podrà adquirir nous aprenentatges, establir relacions amb els seus aprenentatges anteriors i descobrir-ne la importància en la vida quotidiana.

Per dissenyar situacions significatives d'aprenentatge caldria inspirar-se en els interessos, referents culturals i altres matèries dels estudiants i permetre establir vincles amb les àmplies àrees d'aprenentatge.

Han de ser adequades per a una instrucció diferenciada i permetre l'estudiantat explorar una gamma tan àmplia com siga possible d'experiències sensorials, relacionades amb el joc dramàtic, l'expressió corporal i les estètiques.

S'ha de posar èmfasi en l'autenticitat, entesa com a demostració d'un esforç d'implicació personal per part de l'alumnat que intenta anar més enllà dels tòpics i estereotips per buscar solucions noves. També en l'expressivitat i la recerca de l'originalitat en la creació, interpretació i valoració de les obres escèniques.

S'han d'incloure tasques que reflectisquen les capacitats de l'alumnat, que involucren tots els aspectes de les competències i mobilitzen recursos diversos, que els deixen marge per determinar els passos de la seua pròpia progressió artística i permeten seleccionar les estratègies adequades.

Les situacions d'aprenentatge tindran sentit quan despertin l'interès i el compromís de l'alumnat, estimulen el seu pensament, l'animen a prendre iniciatives en funció de les seues preferències i capacitats i els inviten a implicar-se en el desenvolupament concret de projectes o activitats artístiques riques i estimulants.

Ja siga en situacions de creació, interpretació o apreciament d'obres escèniques, els estudiants han d'experimentar els avantatges, els reptes i la sinergia del treball en equip. En el teatre, la dansa i les altres arts performatives, la comunicació es valida als ulls dels companys i companyes i del públic. Aquesta interacció influeix tant en el procés de creació o actuació com en el seu resultat. L'alumnat ho ha de tenir en compte fent ús dels diferents elements escènics. Actuen per a les persones del seu grup per posar a prova les seues opcions artístiques.

El grup com a primer públic, hauria de fer servir el seu judici crític i estètic per ajudar-los a progressar en el seu treball creatiu i de rendiment. El seu contacte amb una visió externa a la seua i la seua incursió en l'univers creatiu d'una altra persona els ajuda a explorar altres maneres de representar situacions, de donar vida als personatges a l'escenari o expressió concreta del moviment. S'anima l'alumnat a prendre una posició respecte a diferents modes d'expressió alhora que desenvolupen els seus coneixements de tècnica, comunicació verbal i no verbal i cultura.

Les situacions d'aprenentatge de les Arts Escèniques ha de permetre vincular-se especialment amb les altres assignatures d'arts i expressió, la Música, la Literatura, l'Educació Física i les Arts Plàstiques, Visuals i Audiovisuals, especialment vinculades en tots els moments i aspectes de la creació i la representació, però també amb totes les d'altres àrees temàtiques i generar un o més estímuls de creació, actuació o valoració.

Han de recórrer a una o més competències específiques de l'assignatura, incloent una sèrie de tasques complexes i conduir a diferents tipus de producció, donant valor tant al procés com al producte.

Han de donar suport a l'adquisició d'actituds essencials per al desenvolupament artístic, induir l'ús dels recursos presentats com a continguts del programa, implicar referents culturals i fomentar l'ús d'eines de reflexió.

Amb l'objectiu d'atendre la diversitat d'interessos i necessitats de l'alumnat, s'incorporaran els principis del disseny universal d'aprenentatge, assegurant-nos que no hi ha barreres que impedisquen l'accessibilitat física, cognitiva, sensorial i emocional per garantir-ne la participació i l'aprenentatge.

Totes les activitats generades en les situacions d'aprenentatge han de garantir la convivència i els valors democràtics. A més, promocionar la participació activa en el centre i fora d'ell, donant a conèixer el treball d'aula des d'una perspectiva sostenible i contribuint a la consecució dels reptes i desafiaments del s. XXI.

Finalment, han de permetre al professorat observar el desenvolupament de les competències de l'alumnat mitjançant els criteris d'avaluació.

6. Criteris d'avaluació

6.1. CE1

Apreciar i argumentar l'aportació de les manifestacions escèniques al patrimoni cultural, participant-hi activament en la recepció a través de diferents canals, valorant la diversitat de tradicions, gèneres i estils estètics.

6.1.1. Rebre propostes escèniques diverses interpretant-ne els diversos significats i examinant-la des d'un punt de vista crític i estètic.

6.1.2. Promoure el coneixement i difusió de produccions escèniques diverses argumentant la seua importància com a part fonamental del patrimoni cultural i vehicle del dret a la llibertat d'expressió.

6.2. CE2

Analitzar propostes escèniques des d'un punt de vista estètic, amb actitud crítica, explorant-ne components, l'escriptura, la finalitat comunicativa i les relacions amb l'entorn sociocultural.

6.2.1. Analitzar de manera crítica una obra escènica o un fragment identificant-ne els elements significatius, a partir de diversos criteris d'apreciació.

6.2.2. Comentar els possibles significats d'una peça escènica per proposar-ne una interpretació personal emprant la terminologia adequada, mostrant respecte i rigor, tenint en compte el valor artístic i el context.

6.3. CE3

Crear produccions escèniques individuals i col·lectives mitjançant l'ús d'elements, tècniques i processos dels diferents llenguatges artístics a partir d'estímul diversos, donant expressió concreta a idees, sentiments o emocions, valorant tant el procés com el resultat final.

6.3.1. Aplicar idees per a la creació d'una peça escènica a partir d'estímul diversos utilitzant elements del teatre, la dansa i altres llenguatges artístics.

6.3.2. Desenvolupar un projecte escènic, partint d'una proposta prèvia, mitjançant un treball col·laboratiu, adaptant els recursos disponibles a la intencionalitat creativa.

6.3.3. 5.3.3. Compartir l'experiència creativa de selecció i presa de decisions en funció del missatge que es vol comunicar.

6.4. CE4

Interpretar obres o peces escèniques de creació pròpia o aliena mitjançant els instruments expressius i comunicatius del cos, la veu, el moviment, el temps i l'espai, fent-hi ús de la memòria sensorial i afectiva personal i del grup.

6.4.1. Construir, de forma creativa, un personatge dramàtic des de l'expressió física del cos i la tècnica vocal aplicant la memòria sensorial i afectiva personal.

6.4.2. Incorporar qualitats expressives en seqüències de moviments lligades a través de l'aprenentatge de coreografies, interactuant amb coordinació i cooperant amb els i les altres.

6.4.3. Fer ús correcte de continguts dramàtics i coreogràfics, elements de la tècnica i estils escènics responenent a nivell cognitiu i emocional a les característiques de la peça.

6.4.4. Descriure els elements rellevants de l'experiència interpretativa compartint-la amb els i les altres amb respecte.

6.5. CE5

Posar en escena projectes artístics d'un repertori divers, cooperant en l'organització dels elements artístics i fases de producció, assumint amb responsabilitat els diferents rols.

6.5.1. Prendre part activament en diferents fases d'una producció escènica, desenvolupant diferents rols i contribuint a aconseguir un procés creatiu eficient, col·laboratiu i integrador.

6.5.2. Representar públicament un projecte escènic, involucrant tots els participants i mantenint una comunicació cohesionadora i inclusiva.